
“ME EI RÄÄGI ENAM SELLEST”

Ekspeditsioonist manside juurde 1983. aastal

Urmas Bereczki

Ükski reis ei alga rongi- ega lennujaamast, isegi mitte kodussest pakkimisest, vaid hoopiski raskemini määratletavast kohast ja tegevusest. Ka minu 1983. aasta suve Siberi-ekspeditsioon Kaljo Põllu ja ENSV Riikliku Kunstiinstituudi (nüüdse Eesti Kunstiakadeemia) üliõpilastega algas hoopis varem. Kas juba 1958. aasta kevadtalvel, siis, kui Leningradi ülikooli ühiselamus teisel pool Neevat Talvepalee vastas noor mansi keeleteadlane Jevdokija Rombandejeva mu hälli juures aeg-ajalt mansi karulaule laulis, kui mu vanemad ära olid, ei tea. Igatahes aasta enne ekspeditsiooni pidin instituudi rektori Jaan Varese kabinetis käima, et ennast kaasa rääkida. Selleks et mitte selle õppeasutuse üliõpilasena ja isegi mitte NSVLi alalise elanikuna ekspeditsioonile kaasa minna, oli mul Kaljo Põllu sõnutsi tingimata rektori nõusolekut vaja. Ühtlasi pidin ka enda kaasamise vajadust millegagi õigustama. Õppisin tollal Budapesti ülikoolis. Kuigi riigieksam mu põhierialadest oli juba seljataga, õppisin, veel mõnevõrra juba igavese üliõpilase staatuses, Soome kultuurilugu ja silmaringi laiendamiseks pisut teisigi aineid, nagu ladina, vana-kreeka ja heebrea keel, nii et natuke mansi keelt juurde õppida ei tundunud kuigi suure jõupingutusena. Nõnda lubasingi Põllule ja rektorile hakata mansi keelt õppima, et ekspeditsioonil manside rahvapärимust lindistada.

See polnud muidugi kõnekeel, mida ülikoolis õpetati, vaid pigem tulevastele keeleteadlastele mõeldud grammatikapõhine

võrdlus ungari ja mansi kui ta lähima sugulaskeele vahel. Hoolimata sellest pidi mul midagi kahe kõrva vahele jääma, sest vähemalt ühel korral ekspeditsiooni jooksul vestlesin ma 70–80-aastaste mansi memmedega, kes ühtegi sõna vene keelt ei rääkinud. Sõna *vestlus* on selle kohta muidugi palju öeldud; ma lihtsalt esitasin neile mansi keeles küsimusi ja mu suurimaks üllatuseks vastasid nad oma emakeeles, millest omakorda mina suurt midagi aru ei saanud. Üldiselt sai aga igal pool hakkama tollase “rahvastevahelise suhtluse” ehk vene keele abil. Sündmustest ette rutates võib kohe nentida, et kohalikud inimesed, nähes tudengeid suure tuhina ja keskendumisega tööd tegemas, muutusid omakorda usaldavaks ja vastasid meie küsimustele päris avameelselt.

Kõigepealt tuli aga jõuda Lääne-Siberisse, hiiglaslikku Obi jõkke suubuva, ürgmetsadest ja soodest ümbritsetud Sosva jõe kallastele, kuhu tollal peale jõe veel ühtegi teed ei viinud. Tänu eraldatusele oli see manside asuala, mis kunagi ulatus Lääne-Siberist Lääne-Uuraliteni, Euroopa kõige idapoolsema küljeni (mille lähedal ka ungarlased 5. sajandini elasid, enne kui nad lõunasse ja pärast läände siirdusid; osa ungarlasi jäi aga maha ja elas seal kuni 13. sajandini, kuni mongolid nad laiali paiskasid), üks nende viimaseid üsnagi terviklikult säilinud kantse. (Kasutasin siin sõna *asuala*. Kas ei peegeldu aga selles juba *a priori* suurema rahva vägivald väiksema suhtes? Kas mõiste *kodumaa* on siis ainult suurte privileeg? Väiksemad, eriti oma riigita rahvad, peaksid leppima “asualaga”? Või on mansidel ja tšuktsidel tõesti ühine kodumaa? Kas eestlastel oli 1983. aastal oma *kodumaa* või *asuala*?)

Obi jõeni kestis sõit rongiga viis päeva. Jõudis ka oma reisi-kaaslastega tuttavaks saada ja juttu vesta. Jutuks tulid manside kõrval veel kõiksugu muud küsimused, näiteks tollast nn suurt kodumaad puudutavad. Jäi meelde, et küsisin oma reisikaaslastelt, kas laial Venemaal, õigemini NSVLis ringi rännates tunnetavad nad seda välismaana. Välismaaks seda ei peetud, aga kodumaaks ka mitte.

Esimest korda vahetasime rongi Leningradis, kust siirdusime kirdesse enam-vähem sama teed pidi, mis viis tuhanded eestlased 1940. ja 1950. aastatel oma kannatuste rajal asumisele või vangilaagritesse. Neid viimaseid nägime rongiaknast ka oma reisi ajal

nii vasakult kui paremalt, aga need polnud enam nii hiiglaslikud kui mõni aastakümme varem. Mõnes kauges suletud linnas tundus, et hea käitumise korral vist lasti vangid linna hulkuma, sest siin ja seal, eriti raudteejaama ümbruses, võis näha paljaks aetud peaga ja karmi näoilmega mehi, kes tundusid justkui mõne teise maailma saadikutena. Peatusi oli harva, läbi udu meenuvad Kotlas, Uhta ja Inta. Kui rong peatus, võis ta seda teha mitmeks tunniks, nii et jõudis vahel ka linnas ringi vaadata. Kui mälu ei peta, käisime Uhtas või Intas koguni ujumas. Läbi laia taiga ida poole kulgedes muutus me ümber tasapisi ka loodus, kuused jäid keskelt ja ladvast kitsamaks ja madalamaks. Inimene tunnetas ennast üha enam külalisena, täpsemalt, kutsumata külalisena ülivõimsa looduse rüpes.

Mingis teises linnas jalutades juhtus meiega see, mida juba paljudelt Venemaal käinud inimestelt olin kuulnud. Ühes surnuaias astus meile ligi keskealine mees ja küsis, kes me sihukesed oleme. Vastust kuuldes ütles, et selge see, oleme luurajad ehk “špioonid” ja ta läheb jalamaid miilitsajaoskonda meid üles andma. Mina vist küsisin temalt, et huvitav, kelle järele me siin surnuaias luurame? See oli korraga naljakas, aga ka ähvardav. Kellele sellist jama tundmatus linnas vaja, jääme veel rongist maha, mõtlesime. Õnneks seda ei juhtunud, Kaljo Põllul ja mõnel hakkajamal meie seast õnnestus mees kuidagi ümber veenda. Jõudsime rongile, et sõita edasi kurikuulsa Vologda suunas, kus algas üsnagi ootamatult avar ning näiliselt elutu tundra.

Kord jäi rong kusagil põhja pool polaarjoont pikemalt pidama. Kellaaeg oli ebamäärane — ei teadnud, kas on hommik või õhtu —, päike paistis ju öö läbi. Ootasime kaua keset tühja maad ühe peaaegu telefonipostipaksuse ja umbes kahe meetri kõrguse puust kilomeetriposti lähedal. Tagantjärele arvan, et post oli sellepärast nii kõrge, et ta ots talvel lumest välja ulatuks. Sellel seisis number 1957, minu sünniaasta. Hiljem selgus, et teatud mõttes see reis osutuski tähtsaks verstapostiks või koguni pöördepunktiks mu elus. Ainult ühte aspekti esile tõstes on mitmest endisest reisikaaslasest saanud mu eluaegsed sõbrad ja seal ma tutvusin ka oma tulevase naise, meie laste emaga.

Logistasime tasakesi üle Uuralite mineraaliderikka ja aastamiljonitega ümaraks kulunud mägede Labõtnangini. Selle arktilise linna koledus ületas mu senise kujutlusvõime piirid. Mulle tundus, et inimene on siin saavutanud maakeral objektiivselt võimaliku ülima korralageduse. Mõtlesin, et kui keegi püüaks seal meelega veel suuremat tohuvabohu luua, hakkaksid asjad juba loodusseaduste sunnil ilu ja harmoonia poole liikuma. See paistis niisama paratamatuna kui ülesmäge minekule järgnev allamäge laskumine. Paraku nägi linn välja oma puuhurtsikute, nende ees seisvate metallist joogiveetünnide ja igikeltsa tõttu mitte maa all, vaid maa peal risti-rästi kulgevate torude ja vaaruvaid joodikuid meenutavate viltuste elektripostidega nagu Rio de Janeiro kuulsad *favela*'d. Puudus aga troopikale omane värviküllane maalilisus. Kõik siin oli raskemeealne, nüri ja lootusetu. Neid nägematagi oli kahju lastest, kes siin linnas kusagil mingit ilu näha ei saa.

Õnneks pakub loodus igal pool midagi erilist. Siin oli selleks Ob oma kümne kilomeetri laiuse deltaga, millest üksnes ülesõit Salehardi kestis pool tundi. Teist kallast polnud algul näha, nagu oleksime sõitmas ulgumerele. Salehard oli hoopis teistsugune linn kui Labõtnangi. Seal kohtas ka keni keisririigiaegseid puumaju ja kogu linn oli korrastatum. Samas, nagu kõikides Venemaa põhjala linnades, mida meil näha õnnestus, tekkis mulje, et kõik see, mida valge inimene seal viimase paari sajandi jooksul ehitada oli jõudnud, on ajutine. Puudus igasugune teadlik planeerimine. Nagu majad ei olekski päris kodudeks mõeldud, vaid ainult vahelaagriks, mis kiiruga ja suvalises kohas kunagise garnisoni, kaevanduse või vangilaagri ümber püsti pandud, et oleks võimalik neid, kui vaja, südamevaluta maha jätta. Kes teab, äkki see lohakuse ja ajutisuse pitserit kandev hoonestus polegi muud kui kunagiste ehitajate ja nende käsuandjate alateadvuse arhitektuuriline peegeldus.

Samas Salehardis kohtasime ka rahvarõivastes neenetseid. Nad mõjusid selles kohas ühe hoopis teistsuguse, kadunud maailma esindajatena, kes ilmunud justkui muinasjutust. Nad tulid kaugelt, karmist, kuid vabast maailmast, kus pidid omaenda oskuste ja vahenditega toime tulema, mis eeldas elamist kooskõlas nii looduse kui ka esiisade traditsioonidega. Vana elatusviis hoidis nen-

de keelt ja rahvustunnet, vähemalt nii meile tundus nende keelt ja omavahelist juttu kuuldes, nende väarikat käitumist nähes. Keset suve tulid nad oma põhjapõdrarakenditega linna sisseoste tegema. Et saan libiseb ka murul, selle peale poleks ise tulnudki. Vankriga poleks ju tundras midagi peale hakata. Neenetsite nõtked, oskuslikku käsitööd ja aastatuhandete traditsiooni näitavad saanid eraldusid oma kõrge kvaliteedi poolest Nõukogude ajastu olematu disainiga masinatest jäägitult.

Salehardis käisime Loit Jõekaldaga ja vist Kalle Vellevooga kohalikus vene saunas, mis asus kusagil äärelinnas. Loit oli seal juba kaks aastat varemgi käinud, ilmselt samasuguse ekspeditsiooni vahepeatusel. Tol ajal olid tal pikad juuksed. Sauna esikus astus keegi ootamatult tema juurde ja teretas teda, ta tunti ära!

Salehardist sõitsime Obi jõel edasi tiiburiga, umbes 500 km lõuna suunas. Korraga saime jälgida ainult ühte kallast, sest teine jäi liiga kaugele. Kallastel laius eurooplase silmaga vaadatuna üüratutel aladel ürgmets. Ainuüksi selle kogemine nii vahetus läheduses täitis lootusega, et inimene ei ole jõudnud veel kõike oma tahtele allutada ja ära rikkuda ning et siin kandis valitseb hoopis loodus inimese üle. Vee ääres vedeles tuhandete tihumeetrite kaupapuid, mis oli ainult osalt looduslik ajupuu. Asulates nägime hiigelsuuri koonusekujulisi söe- ja puidumägesid pooleldi vees. Miks neid vees hoiti, pole ma seni aru saanud.

Tiibur peatus vahel mõnes väikeses sadamas, peale tulid hantidest kalurid, kes rääkisid igasugu kalamehejutte. Saime teada ka seda, et neile polnud veel passe antud, ilma milleta ei saanud elukohast lahkuda. See oli jääknähtus 19. sajandi mõisaaja sunnismisusest, mille Nõukogude võim oli taas kehtestanud. Tegelikult oleksid pidanud kõik NSVLi kodanikud saama 1981. aastaks passi, aga isegi sellise seaduse olemasolu tundus 20. sajandi viimasel veerandil anakronismina ja vastuolus riigis ametlikult justkui kehtivate laiade kodanikuõigustega.

Õhtul istusime ümber väikesele jõelaevukesele, millega sõitsime veel ühe ööpäeva jagu Sosva jõe pidi tagasi lääne poole, enne kui jõudsimme Sosvasse, meie esimesse peatuspaika, kus välitööd tegime. Ekspeditsiooni ajal peatusime kahes külas: juba

mainitud Sosvas ja Sosva jõge pidi edasi sõites väiksemas ning arhailisemas Lombovožis.

Kohale jõudes läks kohe kibe töö lahti. Tudengid kukkusid joonistama ja pildistama, ma lausa imetlesin nende oskusi ja pühendumust. Hiljem saabus etnograaf Edgar Saar, kohal oli ka tulevane keeleteadlane Kristiina Ross. Mina sain Kaljo Põllult fotoaparaadi, värvifilmid diapositiivide jaoks olid endal kaasas. Hakasin ka ise pildistama, need olid mu elu ühed esimesed fotod. Käisin majades vestlemas, lindistasin ka vanasõnu, mida mansidel polevat olnud. Hiljem tahtsin kõik enda kogutud vestlused, rahvalaulud ja muinasjutud anda noorele, juba tollal tunnustatud ungari keeleteadlasele Éva Schmidtile, kes aga ütles, et tal on endalgi nii palju handi materjale, et ei jõua neid läbi töötada. Hiljem elas Éva aastaid Handimaal ja suri seal varakult seni segaseks jäänud asjaoludel.

Mansi külade laiade vinka-vonka kulgevate tänavate ääres olid pisikesed ühetoalised palkmajakesed. Kõrval veel väiksem loomasara, mille katuseks olid heinakuhilad. Siin ja seal võis näha jalgadel seisvaid sammasaitu, mida ammusest ajast oli kasutatud toidu hoidmiseks. Tegelikult ei olnud need külad kuigi vanad, inimesed kolisid siia oma endistest suve- ja talveasulatest Nõukogude võimu sunnil. Meie külaskäigu ajal südasuvel seisis paljude majade õues telk, kus tunti ennast mugavamalt. See oli ilmselt mälestus püstkodadest, külade-eelsetest aegadest, mil peamiseks elatusviisiks oli kalastamine ja jahindus. 1983. aastal hariti vähesel määral maad, kasvatati kartuleid, peeti lehmi ja hobuseid. Kõige vanemad inimesed rääkisid ainult oma emakeelt, keskealsed kõnelesid omavahel juba põhiliselt vene keelt, kuid vanematega suheldi veel mansi keeles. Nende lapsed, kes kooliajal elasid suuremate asulate koolide internaatides, valdasid üksnes vene keelt, neil polnud enam sõna otseses mõttes ühist keelt oma vanavanematega.

Kas saab seda äsja kirjeldatud eluviisi- ja keelekaotust seletada maailmas mujalgi tuntud loodusrahva ja tänapäeva tsivilisatsiooni kokkupõrkega (nagu Ameerikas, Austraalias ja saamide puhul Põhjamaades) või oli siin tegu teadliku traditsioonide lõh-

kumisega, et kaasata uusi alasid ühiskondlikku tootmisahelasse ja selle kiiluvees ka päriselanikud assimileerida, on raske öelda.

Mansisid oli tollal kokku umbes 7000, enam-vähem niisama palju kui sada aastat varem, mil suur Ungari fennougrist József Szinnyi ennustas nende peatset väljasuremist. Õnneks see 19. sajandi lõpu arengule toetuv prognoos täide ei läinud, kuigi juba meie reisi ajal oli kuulda, et naftatööstuse survele on kusagilt mandside teistelt asualadelt hakatud rahvast põhja poole ümber kolima, sinna, kus leidis veel puutumata loodust, metsloomi ja kalu. Kuidas seda nähtust nimetadagi? On see rahvuslik puhastus või siis rahvaste ränne, mida on kogu ajaloo vältel ikka ja jälle toimunud?

Need on ebamugavad küsimused, sest meie vastusest sõltub kasutatav terminoloogia, mis omakorda määrab narratiivi, millega juhtunut kirjeldame, ja ühtlasi, kuidas sellega suhestume. Narratiivi loomus aga määrab, kas tegemist on tragöödia, komöödia, oodi, hümni, elegia (mansidel olid muide kunagi olnud kangelaslaulud) või hoopis mõne muu, teatri või luule vallas tundmatu žanriga. Ärgem unustagem, et ajalooteaduski on välja kasvanud kirjandusest!

Tagasisõit Sosvast kujunes meil seiklusrohkeks, mille käigus tuli mõniseda kilomeetrit ka Teise maailmasõja järgsetel aastatel konstrueeritud “metsavahiga” lennata. See oli ühest küljest sõna otseses mõttes õõvastav kogemus, teisest küljest aga oli võrratu elamus näha aknast ääretut taigat, põlismetsa tema lugematute soojärvedega. Tagasisõidu alguses tekkis väike paanika, et kas laev madala veetaseme tõttu üldse läheb, aga lõpuks ta siiski läks. Juba mõnevõrra lõdvestunult pardal istudes, kus meid ründasid poole varblase suurused parmud, tuletas Kaljo Põllu meelde ühe vene klassiku sõnu: “Venemaal võid sa kannatada, aga igavust tunda mitte.”

Epiloogina ei saa ma siin mööda minna meie konfliktist Kaljo Põlluga, millest mul on seniajani väga kahju. Olgu kohe öeldud, et ega me selle tõttu teineteist ei vältinud ja hiljem lõpetas Põllu ise selle teema sõnadega “me ei räägi enam sellest”.

Arusaamatused said alguse meie jutuajamise järel, mis toimus kas reisi lõpus või vahetult pärast seda. Kaljo Põllu palus, et ma

NSVLis ekspeditsioonist ei räägiks ja ei kirjutaks ega ka mainiks, et ma sellest osa võtsin. Välismaa küsimuse jättis ta minu hoolde, vähemalt nii ma seda mäletan ega usu, et võisin tema sõnadest nii valesti aru saada.

Mis siis juhtus? 1983. aasta kevadel ja ka sügisel õppisin ma juba Helsingi ülikoolis, täpsemalt, kogusin materjali oma ajaloo-teemalise väitekirja jaoks. Tollal ma veel kunstiga ei tegelenud, etnograafiks ega folkloristikks saada ei kavatsenud. Ajalooõpingute tõttu tundsin kõige rohkem huvi manside saatuse vastu. Üliõpilaste teaduskonverentsil, mille Põllu korraldas, käsitlesin manside etnogeneesi ja hilisema ajaloo küsimusi. Arvasin, et valin varsti akadeemilise karjääri ja suundun teaduse radadele, aga ka seestpoolt kipitas mingi eneseväljendamise vajadus. Milleks ma ekspeditsioonist osa võtsin, kui sellest kellelgi mingit kasu pole? Nii ma mõtlesin. Mida kasu laiemas filosoofilises mõttes tähendab ja kas maailm tahabki üldse tött teada, selle üle ma pikemalt ei arutlenud. Nüüd aga tean, et kes liiga palju kõhkleb, ei tee kunagi midagi...

Teisisõnu, ma ei hoidnud oma 1983. aasta ekspeditsiooni kogemusi endale. Pidasin sel teemal loenguid ja näitasin Mansimaal tehtud slaide Budapesti, Viini ja Göttingeni ülikoolis, soomlastele ja Soomes õppivatele välismaalastele Helsingi ülikooli ühiselamus ning Soome ühe vanima ja suurima teadusseltsi Soome-Ugri Seltsi (Suomalais-Ugrilainen Seura, 1883) üritusel. Viimase järel ütles Helsingi ülikooli professor Mikko Korhonen, et pärast Vene revolutsiooni pole sel teemal keegi seltsis rääkinud, aga üllatav on see, et fotod olukorrast praegu, s.t 1983. ja 1984. aastal, ning kaheksakümmend aastat tagasi on üllatavalt sarnased. Avaldasin mitmeleheküljelise artikli koos värvifotodega *Suomen Kuvalehti*,¹ mis oma kahesajatuhandelise trükiarvuga oli suurim Põhjamaade poliitiline nädalaleht; artikli lõpetasin manside suure poeedi Juvan Šestalovi luuletusega. Nõukogude ametivõimud ei siis ega pärast seda mulle sel teemal küsimusi ei esitanud ega hoiatanud või ähvardanud mind. Midagi sellist ei saadetud

¹Urmas Berec[z]ki, "Vogulilaiskylässä Uralin takana: Vielä helkkyy mansin laulu". — *Suomen Kuvalehti*, nr 8, 1984, lk 66–71.

ka Ungari saatkonda Nõukogude Liidus. Juhtus aga nii, et pärast mu ettekannet Soome-Ugri Seltsis paluti mul kirjutada artikkel ka seltsi teadusajakirjale, mis on kitsas erialaajakiri, mõeldud põhiliselt fennougristidele, mida loeb ehk kogu maailmas vaid paarsada inimest. Artikli pealkiri oli “Põlvkondadevaheline kuristik tänapäeva obiugrilaste juures”.² Selles ma püüdsin hästi kammitsetult, ranget enesetsensuuri rakendades ja kordagi mainimata, et ma ise kohapeal käisin, kirjutada neist manside saatuse küsimustest, mis mind ennast kõige rohkem vaebasid. Mind ärritas ka see, et “vabas maailmas” mitte keegi NSVLi väikerahvaste probleemidest ei kirjutanud, see ei olnud tolle aja poliitilises olukorras salongikõlblik teema. Aasta hiljem, 1985. aastal Sõtkõvkaris peetud soome-ugri kongressi ajal saime Kaljo Põlluga uuesti kokku ja sain teada, et minu artikli tagajärjel olevat puhkenud tohutu skandaal ja eestlasi ei taheta enam Siberisse lasta. Pidin lubama, et lähima kümne või kahekümne aasta jooksul ma enam mansidega ei tegele, mida ma ka ei teinud. Mul oli tõesti kahju ja piinlik, et minu artikkel eestlastele ja Kaljo Põllule probleeme põhjustas. Ka Lennart Meri olevat maininud, et teda ei tahetud selle artikli tõttu Siberis teatud piirkonda sisse lasta, kuigi lõpuks ta sinna siiski pääses. Aastaid hiljem sain ma n-õ isiklike kanalite kaudu teada, et minu artikkel oli sattunud Jevdokija Rombandejeva kätte, kes kunagi mu hälli juures karulaule laulis ja kellega ma paarkümmend aastat hiljem kevadises Budapestis jalutasin. Tolal ta oli meeldiv ja ka ilus naine. Kuuldavasti ka hea laskja — nooremas põlves olevat ta oravat küttides suutnud pisikest looma silma tabada, et karusnahk kannatada ei saaks. Siis, kui ta mu artiklit luges, olevat ta südamest solvunud selle pärast, et ma rääkisin seal mansisid ahistavast viinasõltuvusest, mis mehi enneaegu maha niitis. Vist oli mu artiklis vihje ka Bernát Munkácsi 19. sajandi kirjeldusele (1888), kuidas tulivesi oli sinna kanti jõudnud “tänu” kunagiste vene kaupmeeste ahnusele.

Epiloogi epiloogina alapealkirjaga “kümme aastat hiljem” tuleks veel nimetada kohtumist Budapesti ülikoolis Juvan Šesta-

²Urmas Bereczki, “Sukupolvien kuilu nykypäivän obinugrilaisilla”. — *Suomalais-Ugri-laisen Seuran aikakauskirja* 79. Helsinki, 1984.

loviga, keda ma polnud palju aastaid näinud. Kui mind temale uuesti tutvustati, langes ta mulle kaela ja hüüdis: “Ma lasin su artikli mansi keelde tõlkida. Sina olid esimene, kes olukorrast tõtt rääkis, oled meil peaaegu rahvuskangelane!” *Suomen Kuvalehtis* ilmunud artiklist ei olnud ka tema midagi kuulnud. Nii see lugu oli, uskuge või mitte!

Sa ei vastuta teiste inimeste rumaluste eest, ütles mulle kord üks elutark inimene. Kuid tegelikult ei tea ma tänapäevani, kas ma käitusin õigesti või mitte.

URMAS BEREZKI (1957) on õppinud Budapesti Ülikoolis ajalugu ja keeli 1975–1983, filosoofiadoktor 1997 (Budapesti Loránd Eötvösi Ülikooli filosoofiateaduskond), õppinud kunsti Firenzes ja Faenzas 1988–1991. Ungari diplomaat Helsingi suursaatkonnas 1992–1996, Ungari Instituudi direktor Tallinnas 1999–2005 ja 2011–2015, Ungari suursaatkonna suursaadiku nõunik Tallinnas a-st 2019. *Akadeemias* on ta avaldanud ettekande “1956. aasta Ungari revolutsiooni tagamaadest” (2001, nr 7, lk 1355–1366), artiklid “Ungari inimnäolise kapitalismi otsingul” (2019, nr 3, lk 442–463), ““Käimas on sõda”” (2020, nr 9, lk 1633–1652) ja “Kadunud keelte kaja: Fantaasiarännak kadunud keelte kanul” (2024, nr 4, lk 771–777) ning arvustused Laurent Obertone’i teoste *Guerilla: Le jour où tout s’embrasa* ja *Gerilla: Franciaország végnapjai* (2021, nr 3, lk 539–547) ja Sándor Sztupkay märkmete alusel koostatud raamatu *Hingepäevik töölaagrist* kohta (2021, nr 12, lk 2276–2281).